

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ

ФАКУЛТЕТ ЗА СПЕЦИЈАЛНУ ЕДУКАЦИЈУ И РЕХАБИЛИТАЦИЈУ

ВЕЋЕ ЗА МАСТЕР, СПЕЦИЈАЛИСТИЧКЕ И ДОКТОРСКЕ СТУДИЈЕ

ИЗВЕШТАЈ О ОЦЕНИ УРАЂЕНЕ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

Кандидат: Мирјана Ђорђевић

Тема: „Профил прагматских способности одраслих особа са интелектуалном ометеношћу“

I ПОДАЦИ О КОМИСИЈИ

Датум и орган који је формирао комисију:

17.6.2015. Веће за мастер, специјалистичке и докторске студије, Универзитет у Београду – Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију.

Састав комисије:

Др Ненад Глумбић, редовни професор, ужа научна област Олигофренологија, изабран 21.4.2011., запослен на Универзитету у Београду – Факултету за специјалну едукацију и рехабилитацију,

Др Бранислав Бројчин, ванредни професор, ужа научна област Олигофренологија, изабран 30.4.2014., запослен на Универзитету у Београду – Факултету за специјалну едукацију и рехабилитацију,

Др Драган Павловић, ужа научна област Неурологија, изабран 16.4.2015., запослен на Универзитету у Београду – Факултету за специјалну едукацију и рехабилитацију,

Др Весна Половина, ужа научна област Општа лингвистика, изабрана 18.5.2001., запослена на Универзитету у Београду – Филолошком факултету.

II ПОДАЦИ О КАНДИДАТУ

Име, име једног родитеља, презиме: Мирјана (Владан) Ђорђевић

Датум рођења, општина, република: 6.2.1982., Шабац, Република Србија

Досадашњи ток докторских студија: Докторске студије уписала је 2009. године на Универзитету у Београду – Факултету за специјалну едукацију и рехабилитацију. Све програмом предвиђене испите положила је са просечном оценом 10,00.

III НАСЛОВ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

„Профил прагматских способности одраслих особа са интелектуалном ометеношћу“.

IV ПРЕГЛЕД ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

Докторска дисертација „Профил прагматских способности одраслих особа са интелектуалном ометеношћу“, написана је на 463 страна. Осим Увода, апстраката на српском и енглеском језику, Листе коришћених скраћеница, Листе табела, Литературе и Прилога, садржи следећа поглавља: Теоријске основе (од 35. до 149. стр.), Предмет, циљеви и хипотезе истраживања (од 150. до 154. стр.), Методологија истраживања (од 156. до 182. стр.), Резултати истраживања (од 183. до 303. стр.), Дискусија (од 304. до 394. стр.) и Закључак (од 395. до 400. стр.). Рукопис завршене докторске дисертације садржи 128 табела и списак од 616 библиографских јединица. Од тога је 531 (86,2%) страна и 85 (13,8%) домаћих референци. Издања објављена у последњих пет година обухватају 110 референци (17,86% укупног броја библиографских јединица).

V ВРЕДНОВАЊЕ ПОЈЕДИНИХ ДЕЛОВА ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

Кандидаткиња у **Уводном делу** дисертације указује на чињеницу да је неодговарајуће социо-комуникативно понашање особа са интелектуалном ометеношћу повезано, између осталог, и са погрешном перцепцијом социјалних ситуација, проблемима у откривању и разумевању контекстуалних карактеристика, као и проблемима у идентификацији емоционалних сигнала. С друге стране, постоји готово општа сагласност да су комуникационо-прагматске вештине неопходне за успостављање пријатељских веза, учешће у друштвеним активностима, обезбеђивање самосталног функционисања и бољег квалитета живота особа са интелектуалном ометеношћу. Упркос несумњивом значају, прагматска компетенција је ретко испитивана у овој популацији. Постојеће студије углавном испитују само неке аспекте прагматског функционисања, обично млађих испитаника са интелектуалном ометеношћу. Упркос чињеници да су психијатријска обољења веома чест пратилац интелектуалног дефицита, готово да нема истраживања која се баве прагматским функционисањем испитаника са дуалним дијагнозама. Управо због тога је, у склопу израде докторске дисертације, осмишљен комплексан истраживачки пројекат у коме су сагледани, како лингвистички, тако и нелингвистички аспекти прагматске компетенције особа са интелектуалном ометеношћу и дуалним дијагнозама.

Теоријски део докторске дисертације подељен је у два поглавља која се баве прагматиком и теоријом ума.

На почетку првог поглавља теоријског дела рада кандидаткиња, након кратког историјског осврта на заснивање прагматике као посебне научне дисциплине, указује и на различита тумачења прагматике у савременој науци. У мноштву теоријских концепција и различитих приступа самом предмету прагматике, кандидаткиња издваја централне теоријске системе на којима се заснива савремено поимање прагматске компетенције. Осим теорије говорних чинова, теорије кооперативног принципа разговора и теорије релевантности, посебна пажња је поклоњена теорији когнитивне прагматике, будући да се на постулатима ове теорије темељи целокупан истраживачки пројекат. Посебна пажња је посвећена бихејвиоралној игри; дистинкцији између стандардне и нестандартне комуникације; разумевању ироније и обмане; лингвистичким, екстралингвистичким и паралингвистичким аспектима комуникационо-прагматских способности, као и проблемима контекста, конверзације, теме и преузимања речи. Анализу општих теоријских концепата кандидаткиња завршава описом модела процене прагматских капацитета са аспекта когнитивне прагматике. Минуциозна анализа свих битнијих поставки теорије когнитивне прагматике је и својеврсна пролегомена за примену начела наведеног теоријског система у истраживању прагматске компетенције особа снижених интелектуалних способности.

Након уводних напомена о прагматској компетенцији особа са интелектуалном ометеношћу, дата је подробна анализа релевантних истраживачких радова који су се бавили лингвистичким, екстралингвистичким и паралингвистичким аспектима комуникационо-прагматских способности, као и проблемима контекста и конверзације код особа са интелектуалном ометеношћу.

Посебно је истакнута појава коморбидитета интелектуалне ометености, са једне, и синдромских стања, психијатријских болести и аутизма, с друге стране. Кандидаткиња након сваког поглавља у коме се разматра сложена проблематика коморбидитета анализира комуникационо-прагматске вештине испитаника са интелектуалном ометеношћу и придруженим поремећајима аутистичког спектра, испитаника са дуалним дијагнозама, као и оних са синдром специфичним хомологијама.

С обзиром на готово универзалан налаз о високој позитивној корелацији између теорије ума и прагматских вештина, кандидаткиња посебну пажњу поклања развоју способности разумевања и приписивања различитих менталних стања. Иако бројна истраживања указују на паралелизам говорно-језичког развоја и теорије ума, тачна природа односа ових способности још увек је предмет многих научних расправа. У поглављу које разматра однос теорије ума и језичког развоја издвојене су студије у којима је праћен утицај општег језичког развоја на развој теорије ума, као и оне у којима је размотрена улога појединачних аспеката говорно-језичког функционисања на развој способности теорије ума.

У поглављу у коме се разматрају системи процене теорије ума, осим низа стандардних задатака за процену теорије ума, наводе се и неки нестандартни задаци, чија је примена у клиничким популацијама неопходна, како би се надоместила ограничења класичне процене задацима лажног веровања. Као пример нестандартних задатака посебно су обрађене интрузивне мисли, с обзиром на то да су појединачни задаци засновани на разумевању природе интрузивних мисли коришћени и током актуелног истраживања. Наметљиве мисли су анализирани као хетерогена група когнитивних појава које се могу диференцирати према облику и садржају. Анализирани су и различите стратегије сузбијања и контроле интрузивних мисли, како у типичној популацији, тако и у различитим клиничким популацијама.

Задаци теорије ума примењивани су и на популацији особа са интелектуалном ометеношћу. Упркос различитим налазима, условљеним разноврсним методолошким дизајнима, достигнути ниво теорије ума углавном корелира са менталним узрастом. Прегледом истраживања домаћих и страних аутора указано је на динамику развоја теорије ума код особа са интелектуалном ометеношћу, као и на однос комуникационо-прагматских способности и теорија ума код особа снижених интелектуалних способности.

Према социо-интеракционистичком приступу изучавању језика, постоји блиска веза између језичке компетенције појединца и његове мотивисаности да учествује у социјалним интеракцијама. Истраживања у области прагматике врло често су заснована на претпоставци да појединци својим социјалним интеракцијама утичу на комуникативне релације и да њихово тумачење изговорених порука директно зависи од степена развоја социјалних вештина. Отуда су завршна поглавља теоријског дела докторске дисертације посвећена проблематици социјалних вештина.

Социјалне вештине су сагледане само као један сегмент интегративног конструкта социјалне компетенције. Кандидаткиња наводи најзначајније факторе који утичу на развој социјалних вештина, истичући групу социјалних вештина код деце предшколског узраста, које се могу сматрати прекурсорима касније успешне социјализације.

Након подробне анализе социјалних вештина особа са интелектуалном ометеношћу, презентовани су резултати актуелних истраживања која се баве односом комуникационо-прагматских и социјалних вештина код особа снижене интелигенције. Сумирањем резултата бројних истраживања кандидаткиња долази до закључка да особе са интелектуалном ометеношћу највећи степен потребе за подршком имају управо у области социјалних вештина. С обзиром на значај социјалних вештина за способност преузимања социјалних улога у различитим контекстима, развој прагматске компетенције, као и за способност препознавања емоција, оправдано је испитивати односе између поменутих конструката.

Истраживачки део рада почиње дефинисањем **проблема истраживања**. У не тако обимној литератури која се бави прагматском компетенцијом особа са интелектуалном ометеношћу углавном су испитивани само појединачни аспекти прагматског функционисања, обично на деци са одређеним синдромским стањима. Готово је у потпуности занемаривана проблематика прагматског функционисања особа са дуалним дијагнозама, иако је учесталост психијатријских обољења значајно већа код особа са интелектуалном ометеношћу, него код испитаника очуваних интелектуалних способности. Постојеће истраживачке студије ретко су биле засноване на кохерентном теоријском коцепту. С намером да превазиђе поменуте недостатке досадашњих истраживања овог типа, кандидаткиња као предмет проучавања дефинише прагматске способности одраслих особа са интелектуалном ометеношћу, које сагледава са теоријског аспекта когнитивне прагматике. У складу са централним истраживачким проблемом дефинисани су следећи појмови: интелектуална ометеност, дуална дијагноза, прагматске способности, теорија когнитивне прагматике, комуникација, комуникациони чин, контекст, бихејвиорална игра, концепт веровања, теорија ума и социјалне вештине.

Из овако дефинисаног проблема проистекли су **циљеви истраживања**: утврђивање профила прагматских способности код одраслих особа са интелектуалном ометеношћу; утврђивање односа између прагматских способности код одраслих особа са интелектуалном ометеношћу, са једне стране, и способности теорије ума, социјалних вештина и придружених психопатолошких стања, са друге стране.

Операционализација постављеног циља извршена је кроз: прикупљање података о нивоу интелектуалног функционисања; тријажу испитаника за групе према критеријумима: пол, узраст, место становања и присуство/одсуство придружених психопатолошких стања; процену способности разумевања говора; формирање контролне групе испитаника; процену комуникационих и прагматских способности, способности теорије ума и социјалних вештина; испитивање односа између постигнућа на скалама за процену комуникационих и прагматских способности; испитивање односа између постигнућа на задацима теорије ума; испитивање односа између постигнућа на скалама за процену комуникационих и прагматских способности и постигнућа на задацима теорије ума; испитивање односа између постигнућа на скалама за процену комуникационих и прагматских способности и постигнућа на скали за процену социјалних вештина; испитивање односа између постигнућа на задацима теорије ума и постигнућа на скали за процену социјалних вештина; испитивање односа

између комуникационих и прагматских способности, социјалних вештина и способности теорије ума.

Кандидаткиња је поставила четири **хипотезе**: профил прагматских способности одраслих особа са интелектуалном ометеношћу се разликује од профила прагматских способности одраслих особа из типичне популације; профил прагматских способности одраслих особа са интелектуалном ометеношћу се значајно разликује од профила прагматских способности одраслих особа са дуалним дијагнозама; постоји позитивна повезаност између прагматских способности и способности теорије ума код одраслих особа са интелектуалном ометеношћу; постоји позитивна повезаност између прагматских способности и социјалних вештина код одраслих особа са интелектуалном ометеношћу.

У поглављу **Методологија истраживања** описани су узорак, примењени инструменти и процедура истраживања.

Узорком је обухваћено 180 испитаника хронолошке старости између 20 и 60 година. Целокупан узорак је подељен на три подузорка: подузорак испитаника са интелектуалном ометеношћу, подузорак испитаника са интелектуалном ометеношћу и придруженим психијатријским болестима (тзв. дуалне дијагнозе) и контролна група неуротипичних испитаника. У прва два подузорка било је по 25 испитаника са лаком и по 35 испитаника са умереном интелектуалном ометеношћу. Искључујући критеријуми за формирање узорка били су: тешка сензорна оштећења, трауматске повреде мозга и билингвизам.

Контролне варијбле су биле ниво интелектуалног функционисања, разумевање говора и хронолошки узраст. Социо-демографске карактеристике, способност теорије ума, социјалне вештине, црте аутизма, дуалне дијагнозе, синдромска стања, медикаментозна терапија и појава епилептичних напада третирани су као независне варијабле. Зависне варијабле у овом истраживању била су постигнућа на појединачним подскалама Батерије за процену комуникације и Комуникационе чек-листе за одрасле.

У истраживању су за прикупљање података о контролним варијаблама коришћени следећи инструменти: Демографски упитник конструисан за потребе овог истраживања, Равенове прогресивне матрице за утврђивање нивоа интелектуалног функционисања (Raven & Raven, 1998) и Пибодијева скала за процену рецептивног говора (*Peabody Picture Vocabulary Test*, PPVT-4, Dunn & Dunn, 2007).

За добијање података који се односе на независне варијабле употребљени су задаци за процену способности теорије ума, три супске Виналандове скале за процену социјалних вештина (Sparrow, Cicchetti & Balla, 2006) и Скала за детекцију первазивних поремећаја развоја у популацији особа са менталном ретардацијом (*Pervasive Developmental Disorder Mental Retardation Scale*, PDD-MRS, Kraijer & de Bildt, 2005).

Информације које су се односиле на зависне варијабле прикупљене су применом Батерије за процену комуникације (*The Assessment Battery for Communication*, АВаСо, Sacco et al., 2008) и Комуникационе чек листе за одрасле (*Communication Checklist – Adult*, СС-А, Whitehouse & Bishop, 2009).

Нормалност расподеле скорова утврђена је Колмогоров-Смирновљевим тестом. У зависности од добијених налаза примењиване су адекватне технике параметријске и непараметријске статистике. За обраду података коришћени су: Т-тест за независне узорке, хи квадрат тест, Ман Витнијев У тест, једнофакторска анализа варијансе, Шефевеов накнадни тест, двофакторска анализа варијансе, једнофакторска анализа коваријансе, као и двофакторска анализа коваријансе за поређење група, као и оцењивање разлика међу групама. За испитивање веза између променљивих, као и могућност предвиђања вредности једне променљиве на основу других коришћене су следеће технике: Пирсонов коефицијент корелације, каноничка корелациона анализа и регресиона анализа.

У **Резултатима истраживања** кандидаткиња табеларно приказује скорове испитаника из три подузорка на скалама за процену прагматских способности, теорије ума и социјалних вештина. Посебно је приказан однос зависних и независних варијабли за сваки подузорок појединачно, као и могући утицај интервенишућих варијабли на добијене резултате. Такође је указано на могућност предикције глобалног скорa на скали за процену прагматске компетенције на основу сета зависних и независних варијабли.

Дискусија је заснована на интерпретацији истраживачких резултата у односу на постављене циљеве и хипотезе. Добијени резултати су интерпретирани анализом већег броја референци, углавном страних аутора, којима се потврђују добијени резултати, али и оних аутора, који због разлике у методолошком дизајну, добијају унеколико другачије резултате. Посебна пажња је посвећена неуобичајеним налазима, добијеним као резултат међусобних интеракција већег броја фактора који делују на вредности појединих зависних варијабли.

У поглављу **Закључак** кандидаткиња врши кратку рекапиталацију најзначајнијих резултата везаних за потврђивање постављених хипотеза. Доказане су претпоставке да се прагматски профили три групе испитаника међусобно разликују, као и да постоји позитивна корелација између прагматских способности и теорије ума, као и између прагматске компетенције и социјалних вештина.

У **Литератури** је наведен екстензиван списак од 616 референци, који упућује на темељно познавање релевантних извора научних информација у области прагматске компетенције, теорије ума, социјалних вештина и других тангентних области. Углавном је коришћена литература писана на енглеском језику.

Прилози садрже биографију кандидата; изјаву о ауторству; изјаву о истоветности штампане и електронске верзије докторског рада, као и изјаву о коришћењу.

VI СПИСАК НАУЧНИХ И СТРУЧНИХ РАДОВА КОЈИ СУ ОБЈАВЉЕНИ ИЛИ ПРИХВАЋЕНИ ЗА ОБЈАВЉИВАЊЕ НА ОСНОВУ РЕЗУЛТАТА ИСТРАЖИВАЊА У ОКВИРУ РАДА НА ДОКТОРСКОЈ ДИСЕРТАЦИЈИ

У оквиру рада на докторској дисертацији објављено је или прихваћено за објављивање пет радова (један рад у врхунском међународном часопису, један рад у тематском зборнику радова међународног значаја и три рада у водећем часопису националног значаја):

1. Dorđević, M., Glumbić, N., Brojčin, B. (in press). Paralinguistic abilities of adults with intellectual disability. *Research in Developmental Disabilities*.
2. Dorđević, M., Glumbić, N., & Brojčin, B. (2014). Paralinguistic aspects of pragmatic abilities in adults with intellectual disability. In M. Kulić & D. Ilić-Stošović (Eds.), “*Education and rehabilitation of adult persons with disabilities*” (pp. 27-42). Foča – Belgrade: University of East Sarajevo – Faculty of Medicine Foča, Bosnia and Herzegovina & University of Belgrade – Faculty of Special Education and Rehabilitation – Publishing Centre of the Faculty (ICF), Serbia.
3. Ђорђевић, М., Глумбић, Н., & Бројчин, Б. (у штампи). Интрузивне мисли и теорија ума. *Специјална едукација и рехабилитација*.
4. Бројчин, Б., Глумбић, Н., & Ђорђевић, М. (2014). Усвојеност теорије ума код деце и адолесцената с лакоом интелектуалном ометеношћу. *Специјална едукација и рехабилитација*, 13(1), 11-34.
5. Ђорђевић, М., & Банковић, С. (2011). Субклинички знаци аутизма код особа са интелектуалном ометеношћу. *Специјална едукација и рехабилитација*, 10(2), 271-284.

VII ЗАКЉУЧЦИ ОДНОСНО РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА

На основу остварених циљева и задатака истраживања и резултата тестирања хипотеза кандидаткиња доноси следеће закључке:

1. На основу резултата добијених применом Комуникационе чек листе за одрасле и Батерије за процену комуникације, закључујемо да прагматске вештине одраслих особа са

интелектуалном ометеношћу позитивно корелирају са интелектуалним и рецептивним језичким способностима, док је негативна повезаност утврђена са применом медикаментозне терапије и присуством аутистичких црта у понашању. У популацији одраслих особа са интелектуалном ометеношћу присуство епилептичних напада не корелира са прагматским способностима.

2. На поједине аспекте прагматских способности код одраслих особа са интелектуалном ометеношћу утичу и синдромске специфичности, па тако резултати истраживања показују да испитаници са Дауновим синдромом постижу значајно лошије резултате од осталих испитаника са интелектуалном ометеношћу непознате етиологије у области лингвистичког разумевања преваре, свеукупног лингвистичког разумевања, као и укупних комуникационо-прагматских способности, исказаних кроз сумациони скор Батерије за процену комуникације.

3. Иако резултати показују да одрасле особе са интелектуалном ометеношћу остварују висока постигнућа (која одговарају постигнућима испитаника из опште популације), у области лингвистичке стандардне продукције, као и у области конверзационог преузимања речи, ипак уочавамо да у сфери свих осталих комуникационо-прагматских вештина испољавају велике потешкоће. Добијени резултати показују да одрасле особе са интелектуалном ометеношћу, у поређењу са испитаницима из контролне групе, испољавају много више проблема у области фонолошке организације, граматике и вокабулара, као и прагматско-конверзационих вештина и вештина социо-комуникационог ангажмана.

4. Профил прагматских способности одраслих особа са интелектуалном ометеношћу разликује се од профила прагматских способности одраслих особа из типичне популације.

5. Профил прагматских способности одраслих особа са интелектуалном ометеношћу значајно се разликује од профила прагматских способности одраслих особа са дуалним дијагнозама.

6. Утврђена је позитивна корелација између прагматских способности и способности теорије ума, као и између прагматских способности и социјалних вештина код одраслих особа са интелектуалном ометеношћу.

Упоредна анализа резултата кандидата са резултатима литературе

На основу резултата добијених применом Комуникационе чек-листе за одрасле и Батерије за процену комуникације у овом истраживању, можемо закључити да прагматске вештине одраслих особа са интелектуалном ометеношћу позитивно корелирају са

интелектуалним и рецептивним језичким способностима, док је негативна повезаност утврђена са присуством аутистичких црта у понашању.

На постојање корелације између интелектуалних способности и прагматских вештина код испитаника са лако интелектуалном ометеношћу упућује и Бројчин са сарадницима (Brojčin, Glumbić & Јарундџа-Милисављевић, 2012), уједно указујући на то да и поред постојања веза између ова два концепта не можемо варијабилност у прагматској компетенцији у потпуности објаснити количником интелигенције. И други подаци из литературе такође указују на то да је ниво интелектуалног функционисања код особа са интелектуалном ометеношћу у чврстој вези са језичким (Kover, McDuffie, Hagerman & Abbeduto, 2013; Sterling & Abbeduto, 2012) и прагматским способностима (Abbeduto & Hesketh, 1997).

Налаз о негативној повезаности аутистичких црта у понашању и прагматских способности је у складу са наводима из литературе у којима се истиче да испитаници са интелектуалном ометеношћу и аутистичким поремећајем у слабијој мери користе интенционалну комуникацију, ређе иницирају социјалне интеракције путем комуникације, као и да не показују склоност ка усмеравању заједничке пажње (Maljaars, Noens, Jansen, Scholte & van Berckelaer-Onnes, 2011). Аутори такође указују на то да присуство аутистичких карактеристика може да допринесе буквалном, тангенцијалном и неприкладном излагању порука (Ozonoff & Miller, 1996), као и потешкоћама у разумевању социјалних намера и Грајсових максима у комуникацији (Surian, Baron-Cohen & Van der Lely, 1996). Брукс и Бенсон (Brooks & Venson, 2013) наводе да тешкоће које се манифестују у виду учесталијег стереотипног понашања код особа са интелектуалном ометеношћу прате и интензивнији проблеми у адаптивним вештинама, и самој социо-комуникативној сфери.

Налаз који упућује на значај способности разумевања говора за прагматске вештине је у складу са поставкама Теорије когнитивне прагматике, према којима је за прву фазу успешне конверзације неопходно да саговорник има очувану способност препознавања онога шта је говорник рекао (Bara, 2011; Sacco et al., 2008).

Даље, резултати овог истраживања показују да се варијабилност у укупним постигнућима на прагматским способностима унутар групе испитаника са интелектуалном ометеношћу, може објаснити и присуством коморбидног психијатријског поремећаја, као и синдромским специфичностима. У складу са тим добијени резултати указују на то да: да су испитаници са интелектуалном ометеношћу у појединим прагматским аспектима компетентнији од испитаника са дуалним дијагнозама, као и да испитаници са Дауновим синдромом постижу значајно лошије резултате од осталих испитаника са интелектуалном ометеношћу непознате етиологије у области лингвистичког разумевања преваре, свеукупног

лингвистичког разумевања, као и укупних комуникационо-прагматских способности исказаних кроз сумациони скор Батерије за процену комуникације.

У литератури је указано на то да испитанике са дуалним дијагнозама карактерише безвољност и слаб социо-емоционални реципроцитет (Војанин *i sar.*, 2002), слабији социо-комуникациони ангажман, ниже самовредновање, већа изолација (Милачић-Видојевић & Глумбић, 2010), као и осећај недовољне комуникационе компетентности (Hatton, 1998). Такође, код особа са дуалним дијагнозама препозната је склоност ка дезорганизованој и неповезаној говорној продукцији и постојању суманутих идеја (Војанин *i sar.*, 2002). У литератури су описани и проблеми у процесу опажања и обраде социјалних сигнала који се детектују код особа са психијатријским поремећајима (Deljković *i sar.*, 2011; Pavlović, 2013; Petrović, 2012; Totić-Poznanović *i sar.*, 2011).

Сличне резултате, када су у питању прагматске способности особа са Дауновим синдромом, налазимо и код других аутора. Чапман и Хескет напомињу да лингвистичке способности особа са Дауновим синдромом остају на нешто нижем нивоу, него што се то очекује у односу на њихове генералне когнитивне способности (Chapman & Hesketh, 2000). Аутори, такође наводе да, иако се сматра да су способности разумевања нешто боље од способности вербалне продукције код особа са Дауновим синдромом, способности разумевања прогресивно пропадају код ових испитаника (Chapman, 1995; Fabbretti, Pizzuto, Vicari & Volterra, 1997; Rondal, 1995, све према Stefanini, Caselli & Volterra, 2007). Такође, резултати других истраживања указују на то да селективна пажња и способност разумевања говора код испитаника са Дауновим синдромом позитивно корелирају са успехом на задацима социјалног резоновања (Hippolyte et al., 2010), а самим тим и разумевањем ситуација друштвених манипулација. У складу са тим, у литератури постоје наводи да особе са Дауновим синдромом показују изражене потешкоће у задацима обраде и разумевања емоција (Hippolyte, Barisnikov & Van der Linden, 2008; Hippolyte et al., 2009) као и у задацима приписивања и разумевања менталних стања (Abbeduto et al., 2001; Zelazo, Burack, Benedetto & Frye, 1996). Такође, Саливан и сарадници (Sullivan, Winner & Tager-Flusberg, 2003) проналазе да испитаници са Дауновим синдромом у преко 80% случајева погрешно детектују лажни исказ, а Хиполајт и сарадници (Hippolyte et al., 2010) да имају проблеме у разоткривању и објашњавању друштвено неприхватљивих понашања.

Резултати овог истраживања показују да се напредније способности лингвистичког и паралингвистичког разумевања, као и способности продукције и разумевања екстралингвистичких и контекстуалних прагматских аспеката комуникације доводе у везу са развијенијом способношћу теорије ума другог реда код одраслих особа са интелектуалном ометеношћу.

Да језичке способности утичу на способност теорије ума показују и резултати студија које су изучавале двосмерне односе између ова два концепта и које показују да језичке способности боље предвиђају способности теорије ума, него што способност теорије ума предвиђа језичке способности (Miller, 2006; Milligan et al., 2007). Такође, аутори указују на то да постоји веза између способности препознавања туђих менталних стања и прагматско-комуникационих способности у популацији особа са интелектуалном ометеношћу (Abbeduto et al., 2004; Бројчин, 2007; Caillies et al., 2012; Sullivan et al., 2003), те да слабија способност разумевања менталних стања код особа са сниженим нивоом интелектуалног функционисања доприноси продубљивању комуникационих тешкоћа које ове особе иначе имају, као и атипичном разумевању социјалних порука (Lunn, Lewis & Sherlock, 2015).

Добијени резултати у овом истраживању показују и да постоји значајна повезаност између социјалних вештина одраслих особа са интелектуалном ометеношћу и њихове способности да препознају паралингвистичке, екстралингвистичке и контекстуалне сегменте комуникације, да разумеју њихово значење и повежу га са изговореном поруком, а исто тако и да искажу поруку.

Бројчин (Бројчин, 2007) у свом истраживању показује такође, да су код испитаника са лакоом интелектуалном ометеношћу забележене корелације између прагматских способности и социјалних вештина. Поменути аутор указује на то да је способност започињања социјалних интеракција, њиховог одржавања, као и способност припадања групи повезана са разумевањем прагматских аспеката исказаних порука, као и са способношћу разумевања комуникационих намера.

Бројчин (Бројчин, 2007) указује и на постојање сложене везе између способности разумевања фацијалне експресије и социјалних вештина, која је под утицајем многобројних фактора, као и способности коришћења прозодијских карактеристика и социјалних вештина. Такође, аутори указују и на то да је за успостављање социјалних релација, као и за допадљивост особе у дрштвеним круговима, значајан фактор и способност разумевања и продукције духовитих изјава (Wyer & Collins, 1992, према Johnson, Douglas, Bigby & Iacono, 2012). Ангел и сарадници (Angell et al., 2008) истичу да се прагматски дефицит код особа са интелектуалном ометеношћу одражава на социјално функционисање ових особа у неструктурираним активностима, као што су паузе за ручак, одмори, сусрети међу познаницима, при чему прагматска невештост отежава успостављање, као и одржавање ових интеракција.

VIII ОЦЕНА НАЧИНА ПРИКАЗА И ТУМАЧЕЊА РЕЗУЛТАТА ИСТРАЖИВАЊА

Резултати истраживања су приказани табеларно, уз одговарајуће коментаре. Добијени резултати су изложени тако да структура текста одговара прегледу научних истраживања изложених у теоријском делу рада, а у складу је са постављеним циљевима и хипотезама истраживања. Најпре су приказани резултати дескриптивне статистике, по процењиваним областима и функцијама, а затим су изложени резултати тестирања хипотеза.

Кандидаткиња даје плаузабилна објашњења добијених резултата, поредећи сопствене налазе са резултатима других аутора. Руководећи се принципима објективног закључивања, кандидаткиња наводи и резултате оних истраживачких пројеката који не поткрепљују добијене налазе, уз релевантна тумачења уочене дискрепанце.

IX КОНАЧНА ОЦЕНА ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ:

Докторска дисертација „Профил прагматских способности одраслих особа са интелектуалном ометеношћу“ кандидаткиње Мирјане Ђорђевић, представља јединствено истраживање на нашим просторима, будући да у нашој средини до сада није испитивана прагматска компетенција одраслих особа са интелектуалном ометеношћу.

У теоријском делу рада кандидаткања даје темељну анализу прагматских теорија, а нарочито теорије когнитивне прагматике. Синтезишући савремена сазнања о теорији ума, социјалним вештинама и прагматској компетенцији у теоријском делу рада наводи и специфичности развоја поменутих вештина код особа са интелектуалном ометеношћу. Методолошки дизајн у складу је са предложеним истраживачким пројектом. Узорак је формиран тако да се, применом одговарајућих статистичких процедура, може доћи до релевантних закључака. У истраживању су коришћени инструменти добрих психометријских карактеристика. Први пут је у нашој средини коришћена Батерија за процену комуникације, као један од ретких инструмената за свеуобухватну процену прагматског функционисања. Пажљиво је контролисан утицај варијабли које би могле да утичу на добијене резултате. Истраживачки резултати су приказани на систематичан и прегледан начин. Интерпретација добијених резултата заснована је на темељном изучавању релевантних научних извора. Дискусија је писана разумљивим и јасним језиком тако да је целокупан текст дискусије, упркос нужном коришћењу стручних фразеологизама, једноставан за праћење.

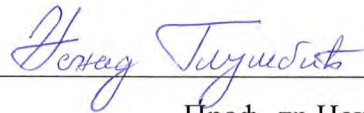
X ПРЕДЛОГ

Комисија констатује да је остварен циљ истраживања и да докторска дисертација представља самостално урађено, оригинално научно дело. На основу свега изложеног, а

имајући у виду квалитет, значај, остварене резултате и научни допринос докторске дисертације „Профил прагматских способности одраслих особа са интелектуалном ометеношћу“ кандидаткиње Мирјане Ђорђевић, Комисија са задовољством предлаже Већу за мастер специјалистичке и докторске студије Универзитета у Београду – Факултета за специјалну едукацију и рехабилитацију да прихвати извештај о оцени урађене докторске дисертације и да га упути у даљу процедуру.

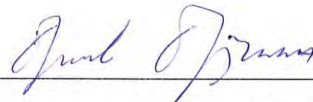
У Београду, 15.10.2015.

КОМИСИЈА

Проф. др Ненад Глумбић

редовни професор, Универзитет у Београду
– Факултет за специјалну едукацију и
рехабилитацију

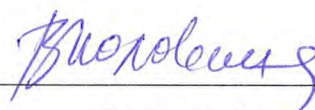
Проф. др Бранислав Бројчин

ванредни професор, Универзитет у Београду
– Факултет за специјалну едукацију и
рехабилитацију

Проф. др Драган Павловић

редовни професор, Универзитет у Београду
– Факултет за специјалну едукацију и
рехабилитацију

Проф. др Весна Половина

редовни професор, Универзитет у Београду
– Филолошки факултет